

Nr 185.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anslag till låneunderstöd åt vissa fastighetsägare i Kiruna och Malmberget; given Stockholms slott den 6 mars 1936.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över finansärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts

Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Ernst Wigforss.

Utdrag av protokollet över finansärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 6 mars 1936.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, statsråden UNDÉN, SCHLYTER, WIGFORSS, LEVINSON, VENNERSTRÖM, LEO, ENGBERG, EKMAN, SKÖLD.

Efter gemensam beredning med chefen för socialdepartementet anmäler chefen för finansdepartementet, statsrådet Wigforss, fråga om anslag till låneunderstöd åt vissa fastighetsägare i Kiruna och Malmberget och anför därvid följande:

I en den 6 mars 1935 dagtecknad skrift har Kiruna fastighetsägareförening — under förmälan att på grund av rådande förhållanden i avseende å driften vid Norrbottens gruvfält fastighetsägarna i Kiruna och Malmberget, vilka till 90 procent utgjordes av arbetare, i stor utsträckning såge sig ur stånd att i föreskriven ordning fullgöra ingångna låneförpliktelser och i följd härav hade att befara exekutiv försäljning av sina fastigheter — hos Kungl. Maj:t hemställt om åtgärder i syfte att ett tillräckligt stort, förslagsvis under fem

år räntefritt lån måtte under statlig eller kommunal kontroll ställas till förfogande för de fastighetsägare i nämnda samhällen, som i vederbörlig ordning gjorde anhållan därom.

Över denna framställning ha till en början utlåtanden infordrats från länsstyrelsen i Norrbottens län samt styrelsen för konungariket Sveriges stads-
hypotekskassa. Sedan viss från styrelsen för hypotekskassan såsom svar å remissen inkommen utredning överlämnats till länsstyrelsen samt länsstyrelsen å sin sida inhämtat yttranden över framställningen från landsfiskalen i Kiruna distrikt, municipalnämnden i Kiruna ävensom styrelsen för Kiruna, Gällivare och Malmbergets stadshypoteksförening, har länsstyrelsen verkställt en närmare utredning i ärendet samt därefter den 18 november 1935 inkommit med det begärda utlåtandet. Jag anhåller nu att få lämna en redogörelse för den av länsstyrelsen verkställda utredningen samt länsstyrelsens i anslutning därtill framställda förslag.

Länsstyrelsens utredning och förslag.

Härvid må först angående sättet för utredningens bedrivande nämnas, att länsstyrelsen hållit sammanträden i Kiruna och Malmberget med representanter för av frågan berörda intressen och lokalmyndigheter, varvid förevarande spörsmål ingående dryftats. För vinnande av nödig utredning rörande uppgivna lånesökandes ekonomiska förhållanden m. m. har länsstyrelsen vidare från dem infordrat deklARATIONER å av länsstyrelsen för ändamålet utarbetade och tillhandahållna blanketter. Uppgifterna i deklARATIONERNA ha därefter i viss utsträckning, särskilt beträffande inkomstsiffrorna och delvis skuldsättningen, underkastats kontroll genom länsstyrelsens försorg. Med ledning av det sålunda hopbragta materialet har länsstyrelsen verkställt en förberedande undersökning av de skilda sökandenas ekonomiska ställning och hjälpbehov. Denna rent pappersmässiga bedömning har därefter genom förmedling av vederbörande landsfiskaler kompletterats med en prövning, verkställd enligt av länsstyrelsen meddelade direktiv av personer i ansvarig ställning med en närmare och omedelbar kännedom om respektive sökande. Slutligen har länsstyrelsen från socialstyrelsen, olika lokala myndigheter, Luossavaara—Kiirunavaara aktiebolag, hypoteksföreningen m. fl. införskaffat för ärendets utredning erforderliga ytterligare uppgifter.

Vad angår själva utlåtandet må inledningsvis nämnas, att länsstyrelsen däri till en början undersöker, i vad mån fastighetsägarna i Kiruna och Malmberget i allmänhet kunna sägas befinna sig i särskilt svåra förhållanden, och i samband därmed berör jämväl frågan om befogenheten överhuvud av den begärda hjälpaktionen. Sedan länsstyrelsen på anförda skäl funnit särskilda hjälpåtgärder böra vidtagas, övergår länsstyrelsen till att söka angiva arten och omfattningen av dessa åtgärder samt kostnaderna härför. Länsstyrelsen avhandlar vidare spörsmålet om den lämpligaste formen för lämnande av föreslagen lånehjälp samt antyder slutligen behovet av vissa ytterligare åtgärder, berörande enbart fastighetsägarna i Malmberget.

Särskilda svårigheter för fastighetsägarna i Kiruna och Malmberget. Befogenheten av den ifrågasatta hjälpaktionen. Till utredning om frågan i vad mån fastighetsägarna i Kiruna och Malmberget i allmänhet kunna anses befinna sig i särskilt svåra förhållanden lämnar länsstyrelsen vissa uppgifter rörande *befolkningssiffrornas nedgång* i de båda samhällena. Härutinnan må hänvisas till följande av länsstyrelsen upprättade tabell.

Invånarantalet i Kiruna och Malmberget den ³¹/₁₂ 1920—1935.

Å r	Kiruna municip.	Stor-Kiruna	Malmbergets municip.	Malmberget med Kilen och Bol.-omr.
1920	7,054		4,795	
1921	7,559		4,795	
1922	8,207		4,731	
1923	8,347		4,600	
1924	8,598		3,787	
1925	9,070		4,117	
1926	9,726		4,137	
1927	10,300		4,630	
1928	10,562		4,610	
1929	10,838	12,405	5,112	
1930	11,338	12,884	4,300	
1931	11,230	12,685	4,598	
1932	10,768	12,006	5,066	7,267
1933	10,580	11,692	4,449	
1934	10,389	11,483	4,440	6,702

I tabellen angives för Kiruna folkmängden dels i municipalsamhället, dels ock — i den mån uppgifter därom funnits tillgängliga — i det av municipalsamhället, statens järnvägars område och »Bolagsområdet», inklusive »Ön», bestående s. k. Stor-Kiruna, vilket av länsstyrelsen betecknas såsom utgörande ett enda hyresområde. Beträffande Malmberget gälla uppgifterna, med ett par undantag, endast municipalsamhället; till hyresområdet angivas emellertid höra även »Kilen» och »Bolagsområdet».

Enär sålunda hyresområdena ej sammanfalla med municipalsamhällena, finner länsstyrelsen konjunkturväxlingarna icke komma till klart uttryck enbart i de meddelade befolkningssiffrorna. Dessa ha därför av länsstyrelsen sammanställts med uppgifter om *antalet anställda vid Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag* — i det följande kallat gruvbolaget. Länsstyrelsen betonar i detta sammanhang, att gruvbolaget praktiskt taget är den enda arbetsgivaren på ifrågavarande orter och att uppgifterna sålunda redovisa den vida övervägande delen av den löntagande befolkningen. Beträffande nu berörda uppgifter torde få hänvisas till denna tabell.

Å r	Vid gruvbolaget anställda		Å r	Vid gruvbolaget anställda	
	i Kiruna	i Malmberget		i Kiruna	i Malmberget
1920	982	1,564	1928	1,970	1,376
1921	1,371	1,370	1929	2,034	1,667
1922	1,521	1,287	1930	1,990	1,740
1923	1,477	1,131	1931	1,898	1,578
1924	1,465	1,029	1932	1,625	1,178
1925	1,683	989	1933	1,485	873
1926	1,747	961	1934	1,438	791
1927	1,869	1,283	1935	1,472	726

I sitt utlåtande framhåller länsstyrelsen, hurusom befolkningssiffrorna beträffande Kiruna visa en tämligen jämn uppgång från 1920-talets början intill år 1930. Den höga siffran för sistnämnda år anges delvis vara beroende på att åtskilliga byggnadsarbetare erhållit arbete i orten inom den under föregående år livliga och vid nämnda tidpunkt ännu fortgående byggnadsverksamheten, varjämte ett antal järnvägstjänstemän vid uppkommen stor belastning på järnvägen och därav följande ansvallning av trafikpersonalen i Kiruna måst tillfälligt taga sig bostad i municipalsamhället. Huvudsakligen uppgives stegringen emellertid ha berott på ökning av arbetsstyrkan vid gruvorna. Vad angår befolkningssiffrorna för Malmberget framhåller länsstyrelsen vidare, att desamma visa markerade svängningar, vilka för detta jämförelsevis obetydliga samhälle måste återspegla häftiga växlingar i uthyrningsmöjligheterna. Delvis anses emellertid dessa svängningar vara beroende på flyttningar från och till bolags- och järnvägsområdena.

I fråga om siffrorna rörande antalet anställda vid gruvbolaget anmärker länsstyrelsen, att dessa siffror för Malmberget kunna sägas vara i stort sett fallande; siffrorna för de senaste åren ansluta sig väl till siffrorna från 1920-talets förra hälft. Åren 1927—1931 förete ur denna synpunkt en tillfällig men utpräglad störning av utvecklingskurvan; att man likväl under de år, uppsvinget ägde rum, ej uppfattade detsamma endast som en störning, finner länsstyrelsen dock vara förklarligt. Beträffande Kiruna framhåller länsstyrelsen, att siffrorna till en början utvisa en stegring, fördelad över ett större antal år och ej av så tillfällig karaktär. Nedgången efter år 1930 är ej heller så stark; under senaste året förekommer rent av en obetydlig uppgång.

Länsstyrelsen finner det naturligt, att befolkningssiffrorna falla långsammare än anställningssiffrorna. De arbetslösa försvinna ej genast från orten, och i den mån arbete tillfälligt beredes dem utom orten, kvarstå de alltjämt såsom skrivna i malmfälten och ha alltjämt familjerna boende därstädes.

Länsstyrelsen uttalar vidare, att anställningssiffrorna med hänsyn till gruvarbetets dominerande betydelse för ifrågavarande samhällen i och för

sig kunde giva en riktig uppfattning om samhällenas ekonomiska bärkraft, därest icke en omständighet tillkomme, som föranleder att dessa siffror för de senare åren komma att framstå såsom alltför optimistiska. Härmed åsyftas de *inskränkningar i de anställdas arbetstid*, som av gruvbolaget måst vidtagas för att undgå avskedanden i större utsträckning än som skett. Att jämväl vissa lönereduktioner genomförts, anser länsstyrelsen däremot vara av jämförelsevis ringa betydelse. Länsstyrelsen meddelar i anslutning härtill uppgifter rörande arbetstiden, utvisande att denna, räknat för vecka, utgjort under större delen av år 1930 6 dagar, därefter någon tid 5 dagar, under större delen av år 1931 4 dagar, under större delen av år 1932 3 dagar, under en tid av sistnämnda år samt större delen av år 1933 2½ dagar, därefter under en del av år 1933 i fråga om Malmberget 3 dagar och i fråga om Kiruna 4 dagar samt under år 1934 och tiden därefter, fram till dagen för länsstyrelsens yttrande, för Kiruna 4 dagar och för Malmberget, med undantag för början av år 1934, likaledes 4 dagar. Länsstyrelsen tillägger, att en begränsning av arbetstiden till 4 dagar i veckan föranleder att löneinkomsten nedgår till omkring $\frac{2}{3}$ av vad som kunnat utgå vid full drift. Att under dessa omständigheter en viss överflyttning sker från dyrare till billigare lägenheter finner länsstyrelsen vara tydligt. I vad mån denna överflyttning, såsom i den av Kiruna fastighetsägareförening gjorda framställningen antydes, åstadkommes genom en inskränkning i rumsantalet, har emellertid undandragit sig länsstyrelsens bedömande.

Länsstyrelsen övergår härpå till en närmare redogörelse rörande förhållandena på hyresmarknaden. Vad först angår *byggnadsverksamheten* hänvisar länsstyrelsen till följande tabell.

Å r	Tillskott rumsenheter ¹		Rumsenheter pr invånare	
	Kiruna (netto)	Malmberget (brutto)	Kiruna	Malmberget
1922	148	5	0.642	
1923	217	(uppg. saknas)	0.658	
1924	165	12	0.658	0.655
1925	279	12	0.655	0.606
1926	469	5	0.658	0.604
1927	246	12	0.645	0.542
1928	455	36	0.670	0.545
1929	379	65	0.690	0.499
1930	276	118	0.682	0.607
1931	210	130	0.710	0.596
1932	69	19	0.745	0.565
1933	0	(uppg. saknas)	0.758	0.650
1934	16	—	0.772	0.655

¹ Eldstäder.

Länsstyrelsen anmärker, att för tabellen erforderliga bruttosiffror äro hämtade ur »Sociala meddelanden». Dessa siffror ha beträffande Kiruna minskats med av lokalmyndigheterna därstädes uppgivna antal årligen slo-pade rumsenheter. Vidkommande Malmberget ha siffror rörande den årliga avgången ej stått att erhålla utan endast uppgift därom, att den totala avgången av rumsenheter sedan 1920 uppgår till omkring 50. Totalantalet rum under olika år har beräknats ur uppgiften från 1933 års allmänna hyres-räkning med avdrag för ökningen under respektive år.

Länsstyrelsen anför närmare i anslutning till tabellen.

Såsom framgår av tabellen bedrevs under 1920-talet en mycket livlig bygg-nadsverksamhet i Kiruna. Enbart under 1928—1930 iordningställdes där-städes över 1,200 rum. Emellertid motsvaras detta avsevärda bostadstillskott av en ökning av invånarantalet, och i själva verket ansågs bostadsbrist råda å orten ända till år 1931. Om man dividerar antalet rumsenheter med invå-narantalet för ett vart av åren 1922—1934 och undersöker variationerna hos det sålunda erhållna relationstalet, finner man att detta tal endast tämligen långsamt stegras under tiden intill omkring 1930—1931. Det »behövliga» talet synes ligga vid omkring 0.70; tal därunder skulle antyda viss bostads-brist, tal däröver bostadsöverskott. Enligt tabellen skulle sålunda för närva-rande förefinnas ett bostadsöverskott i Kiruna på cirka 10 procent, vilket re-sultat tämligen väl stämmer överens med företagen direkt överslagsberäk-ning av antalet lediga rumsenheter. — Vad angår Malmberget framstå de tvära kastningarna i den i tabellens sista kolumn beräknade kvoten såsom anmärkningsvärda. Dessa torde sammanhånga dels med de förut påpekade häftiga variationerna i samhällets invånarantal, dels med det förhållandet att municipalsamhället utgör endast inemot tre fjärdedelar av det faktiska hyresområdet.

Rörande *hyresledigheten* meddelar länsstyrelsen i fråga om Kiruna upp-gifter, sammanställda i följande tablå.

Kiruna	Gruvbolagets	S. J:s	Privata ägare	Summa
Antal lägenheter	873	219	2,118	3,210
» » lediga	99	2	172	273
» rumsenheter	1,946	617	4,625	7,188
» » lediga	178	7	312	497
Outhyrda i %:				
av lägenhetsantal	11.2	1	8.1	8.5
» rumsantal :	9.2	1.1	6.7	6.9

Dessa uppgifter härröra, såvitt angår gruvbolaget och statens järnvägar, från september 1935, men äro i övrigt hämtade från hyresräkningen 1933, efter vilken tid bostadsproduktionen i såväl Kiruna som Malmberget ansetts vara praktiskt taget betydelselös.

Länsstyrelsen omnämner, att antalet outhyrda rum inom gruvbolagets fastigheter enligt uppgift ökats med 73 under tiden 1933—september 1935.

Under den ingalunda bevisade förutsättningen, att ett motsvarande antal rum i stället förhyrts i municipalsamhället, skulle antalet outhyrda rum där ha nedgått i samma mån. Då invånarantalet under tiden minskat, finner länsstyrelsen en dylik beräkning visserligen icke vara tillåten, men vid sammanträde i Kiruna under augusti 1935 syntes man dock ha varit av den åsikten, att förhållandena snarast undergått någon förbättring.

Beträffande Malmberget uppgiver länsstyrelsen, att antalet rumsenheter enligt 1933 års hyresräkning utgjorde 2,885, varav 182 eller 6.4 procent voro outhyrda. Inom »Kilen», som i viss mån tillhör municipalsamhället, har gruvbolaget 231 bostadsrum, av vilka 18 stå tomma. Vid sammanträde i Malmberget den 11 oktober 1935 uppgavs antalet då outhyrda rum till omkring 300, vilket skulle utgöra något mera än 10 procent.

I anslutning till dessa uppgifter anför länsstyrelsen vidare:

Det torde ingalunda få anses uteslutet, att i allt fall huvudparten av det rumsöverskott, som för närvarande finnes i Kiruna, skall kunna absorberas av den nuvarande befolkningen, därest blott de ekonomiska svårigheter, vilka förorsakat nu rådande inskränkningar, i någon mån lättas. Bebyggelsen är här i stort sett modern; rumsenheter som anses mindre lämpliga såsom bostäder finnas knappast. — En viss dylik absorption är nog tänkbar även vad angår Malmberget. Bebyggelsen är emellertid där merendels äldre och särdeles heterogen; åtskilliga rum äro av den art, att de helst borde utgå ur bostadsmarknaden. Genom en utgallring — på sätt länsstyrelsen i utlåtandet ämnar föreslå — av vissa sämre lägenheter skulle väl hyresmarknaden, i allt fall för tillfället, avsevärt lättas; till samma räntabilitet som tidigare komma dock fastigheterna svårigen upp, då en höjning av rumspriserna till förutvarande nivå knappast låter sig genomföras, därest icke ren rumsbrist uppkommer.

Beträffande slutligen *hyresnivån* anför länsstyrelsen:

Denna har i Kiruna tidigare varit mycket hög, för de små lägenheterna omkring 40 procent högre än riksmedeltalet (utom Stockholm). Den har under de sista 5 åren emellertid sänkts med 30 à 40 procent, så att nivån nu ligger vid 80 à 90 procent av den för riket gällande (för olika lägenhetskategorier). Även med fullständig uthyrning kunna fastigheterna med nu rådande hyror ej förränta det nedlagda kapitalet, vilket även tydligt framgår av i deklara-tionsuppgifterna beräknade nuvarande avkastningsvärden. — I Malmberget voro hyrorna redan 1928 lägre än riksmedeltalet och hade därför vid 1933 års hyresräkning ej undergått så stora sänkningar. Emellertid ha hyrorna sedan dess sänkts väsentligt, upp till 40 procent och mera enligt vad som uppgivits. För ekonomiskt svaga fastighetsägare måste frestelsen vara stor att vid en hyreskris söka få lägenheterna uthyrda till snart sagt vilket pris som helst, och så har här tydligen även skett.

Länsstyrelsen meddelar härefter vissa uppgifter till belysande av *skattebördan*. Den totala utdebiteringen, inklusive municipalskatt, uppgick i enlighet härmed i de båda samhällena under följande år till dessa belopp:

	År	Utdebitering	Skattelindring	Rest
Kiruna . . .	1928	9: 68	—	9: 68
	1932	14: 19	—	14: 19
	1933	16: 53	—	16: 53
	1934	17: 10	1: 05	16: 05
Malmberget .	1928	15: 83	0: 60	15: 23
	1932	15: —	0: 35	14: 65
	1933	22: 70	2: 515	20: 185
	1934	23: 40	4: 19	19: 21

Till sist berör länsstyrelsen i detta sammanhang frågan om *fastighetsägarnas lånemöjligheter*. Härutinnan anför länsstyrelsen närmare:

Lån i hypoteksföreningen utlämnas till samma räntefot som i övriga hypoteksföreningar, men amorteringen är enligt reglementet fastställd till minst $1\frac{1}{2}$ procent för år (emot $\frac{1}{2}$ eller 1 procent i andra föreningar). Detta motsvarar en amorteringstid för lånen av omkring 30 år. Under senare år ha uppstått stora restantier vid uppbörderna. Enligt av hypoteksföreningen den 6 november 1935 lämnad uppgift¹ uppgingo äldre, ej inbetalda annuiteter nämnda dag till omkring 73,000 kronor, varjämte av annuiteter å 139,699 kronor 7 öre, som förfallit den 10 oktober 1935, återstodo oguldna 54,175 kronor. Hela det utestående restantibeloppet skulle sålunda uppgå till omkring 127,000 kronor. Hypoteksföreningen har för inbetalning av oguldna restantier beviljat stödlån mot en räntefot av omkring $3\frac{1}{2}$ procent upp till 50 procent av taxeringsvärdet. Dessa skola betalas på 5 år med en tiondel varje halvår.

Gruvbolagets arbetare ha genom bolaget kunnat erhålla $4\frac{1}{2}$ procent byggnadslån med 15 års amortering, motsvarande en annuitet på 9.3 procent. Av sådant lån har emellertid en del kunnat erhållas såsom byggnadsbidrag utan återbetalningsskyldighet; bidraget har beräknats efter högst 500 kronor för rum och har kunnat uppgå till högst 2,500 kronor. Bolaget medgiver för närvarande anstånd med kapitalavbetalningarna, och räntan betalas genom avdrag på lönen. Från detta håll lär man kunna bortse från risk för exekutiva åtgärder.

Fastigheter äro vidare i ett stort antal fall belånade i aktiebolaget Svenska handelsbanken. Enligt uppgift från banken finnas emellertid praktiskt taget inga ränterestantier.

Hypoteksföreningen torde i nuvarande läge icke utlämna några nya lån, och lån enbart mot in-teckningssäkerhet lära för närvarande ej heller stå att erhålla från annan långgivare.

Länsstyrelsen övergår härefter till att angiva sin ståndpunkt rörande *befogenheten av den ifrågasatta hjälpaktionen* samt uttalar i sådant hänseende:

Av utredningen torde framgå, att fastighetsägarna i Kiruna och Malmberget för närvarande i stor utsträckning verkligen ha att dragas med ganska betydande svårigheter. Till vederbörandes undergrävda ställning torde emellertid i någon mån ha bidragit även en tämligen påtaglig obenägenhet, särskilt under depressionstidens början, att anpassa levnadsstandarden efter de

¹ Denna uppgift omfattar tydligen även lån i Gällivare.

sänkta löne- och hyresinkomsterna. Det torde vidare vara klart, att situationen i Malmberget överhuvud taget är pressad i än högre grad än i Kiruna.

Uppenbarligen kan emellertid icke det beträngda läge, vari åtskilliga fastighetsägare i de lappländska malmfältssamhällena i nuvarande stund befinna sig, i och för sig åberopas såsom tillräckligt motiv för en statlig hjälpaktion av i ärendet ifrågasatt slag. Till stöd för en sådan lär dock i detta särskilda fall kunna anföras vissa åtminstone delvis ganska tungt vägande skäl. Sålunda är att märka, hurusom hyreskrisen orsakats av ett konjunktur- omslag inom gruvindustrin, vilket häftigt och oväntat bröt in över samhällena. Fastighetsägarna ha med andra ord oförskyllt försatts i ett markerat sämre läge än det, vari de på sin tid uppgjorde räntabilitetskalkyler för sina byggen. Och detta har träffat vederbörande så mycket hårdare som samtidigt löneintäkterna högst väsentligt nedgått. Samhällenas hela existensberättigande är betingat av det halvstatliga gruvbolagets verksamhet. Detta har kraftigt uppmuntrat sina anställda att förskaffa sig egna fastigheter. Endast tack vare den livliga enskilda byggnadsverksamheten blev det för övrigt i Kiruna under uppgångsperioden på 1920-talet möjligt att jämväl åt det då hastigt växande antalet järnvägsfunktionärer därstädes anskaffa bostäder. Slutligen skulle en tvångsrealisation i större skala av fastigheter i Kiruna och Malmberget, sådan som nu synes hota, medföra synnerligen starka påfrestningar på vederbörande fattigvårdssamhällena och andra kommunala enheter, vilka redan i osedvanlig grad betungats med kristidens bördor.

Å andra sidan kunna även vissa skäl anföras emot ett statsingripande i ärendet. Ur principiell synpunkt kan det sålunda framstå såsom betänkligt, därest det allmänna på detta extraordinära sätt lämnar ekonomiskt bistånd åt en speciell kategori medborgare. Ur vissa synpunkter kunde det synas ligga närmast till hands, att det orterna i fråga helt dominerande gruvbolaget här självt trädde hjälpande emellan, åtminstone beträffande hos bolaget direkt anställda. En sådan företeelse som den starkt markerade, konjunkturbetonade ansvällningen av driften i Malmberget ännu under 1920-talets sista del leder i allt fall tanken in på dylika banor; bolaget hade måhända exempelvis bort under de goda åren företaga måttliga avsättningar till en fond, med vars medel sådana arbetare och andra, som med anledning av verksamhetens expansion åt sig uppfört bostäder i orten, under en kommande nedgångsperiod kunnat stödjas. Synpunkter av denna och liknande art torde i själva verket ej så lätt kunna gendrivas, och även om tankegången i nu förevarande sammanhang kanske ej bör tillmätas avgörande betydelse, lär den densamma i allt fall för framtiden förtjäna ett närmare övervägande från bolagsledningens sida. Emot en stödaktion kan vidare anföras, hurusom det på visst sätt framstår såsom naturligare, att i det ifrågavarande läget de redan engagerade kreditgivarna på egen hand medverka till krisens övervinnande utan oproportionerliga förluster för vederbörande närmast berörda, än att nu staten direkt ekonomiskt inblandas i saken. Kreditinstituten torde i själva verket genom en vidsträckt användning av ett på ändamålsenligt sätt anordnat administrationsförfarande bäst tillgodose jämväl sitt eget intresse, betraktat på den något längre sikten; att märka är emellertid, att denna utväg knappast står den av stränga reglementariska föreskrifter bundna hypoteksföreningen till buds. — Vad särskilt beträffar Malmberget tillkomma här vissa speciella komplikationer. Länsstyrelsen har därvid närmast för ögonen den konkurrens, som är rådande mellan bostäderna å den fria hyresmarknaden inom municipalsamhället och gruvbolagets talrika lägenheter utom detsamma, varvid särskilt får beaktas, att bolagsrummen i

enlighet med gällande kollektivavtal uthyras till synnerligen låga priser, eller endast 144 kronor för rum och år.

Efter närmare övervägande av alla de synpunkter, som sålunda kunna anföras för eller emot ett statsingripande, har länsstyrelsen för sin del funnit skälen för en positiv lösning väga tyngre än dem, som peka i motsatt riktning. Länsstyrelsen förutsätter dock härvid, att det statliga stödet rationellt utformas som en verklig hjälp till självhjälp samt att aktionens omfattning i görligaste mån begränsas. Likaledes utgår länsstyrelsen från antagandet, att det allmännas uppoffringar ej skola behöva bliva oskäligt stora.

Arten och omfattningen av ifrågasatt hjälpaktion. Kostnaderna härför. För bedömande av arten och omfattningen av den av länsstyrelsen sålunda i princip tillstyrkta hjälpaktionen samt kostnaderna härför har länsstyrelsen ansett erforderligt verkställa en ingående *analys av de inkomna deklARATIONERNA*. Länsstyrelsen anmärker härutinnan till en början, att deklara-tionsblanketten utarbetats med tanke på, att man skulle vinna upplysning främst i följande hänseenden: fastighetens räntabilitet vid förvärvet och för närvarande, i vad mån lägenheter stått outhyrda och i vad mån ägaren eljest kunde anses drabbad av hyreskrisen, fastighetslånens placering och i vad mån risk för exekutiva åtgärder kunde anses föreligga, ägarens allmänna ekonomiska ställning samt försörjningsplikt ävensom i vad mån ägaren placerat eget kapital i fastigheten. Länsstyrelsen uppgiver vidare:

Från Kiruna ha inkommit 207 deklara-tioner, därav 70 i vilka angivas att exekutiva åtgärder befaras inom den närmaste tiden. Av återstående 137 deklara-tioner innehålla de flesta uppgift om att sådan åtgärd ej väntas, medan ett mindre antal ej innehåller svar på frågan. Av dem, som befara exe-kutiva åtgärder, ha 34 eller 49 procent lån i hypoteksföreningen; av de övriga ha 22 eller 16 procent lån därstädes. Från Malmberget ha inkommit 107 deklara-tioner; i 62 anses exekutiva åtgärder hota. I denna grupp ha 45 lånesökande, eller sålunda 73 procent, lån i hypoteksföreningen; av återstå-ende 45 fastighetsägare ha 24 eller 53 procent sådana lån.

Med ledning av deklara-tionsuppgifterna har länsstyrelsen upprättat följande sammanställningar.

Kiruna.

	Sökande som befara exe-kutiva åtgärder			Sökande som ej befara exekutiva åtgärder			Total summa
	Fastigheten har av sökanden			Fastigheten har av sökanden			
	byggts	köpts	summa	byggts	köpts	summa	
Förvärvskostnad . . .	776,600	983,600	1,760,200	1,436,300	783,700	2,220,000	3,980,200
Tax.-värde vid förvärvet	474,000	930,700	1,404,700	935,500	603,500	1,539,000	2,943,700
Nuv. tax. värde	536,100	925,100	1,461,200	999,500	769,200	1,768,700	3,229,900
Lån i hyp. föreningen .	148,201	334,019	482,220	37,704	188,598	226,302	708,522
Sammanlagd skuld mot int. säkerhet	429,265	833,139	1,262,404	785,898	529,145	1,315,043	2,577,447
Total skuld	576,966	981,139	1,558,105	1,061,402	677,152	1,738,554	3,296,659

Malmberget.

	Sökande som be- fara exekutiva åtgärder	Sökande som ej befara exekutiva åtgärder	Summa
Förvärvskostnad	761,700	596,800	1,358,500
Taxeringsvärde vid förvärvet	750,800	517,100	1,267,900
Nuvarande taxeringsvärde	868,700	643,300	1,512,000
Lån i hypoteksföreningen	266,868	115,807	382,675
Sammanlagd skuld mot int. säkerhet	527,233	373,460	900,693
Total skuld	720,233	547,118	1,267,351

Länsstyrelsen anmärker, att i Malmberget övervägande delen av bostadsbeståndet härrör från tiden före 1920, varför en uppdelning av deklaranterna i sådana som köpt och sådana som byggt sina fastigheter beträffande Malmberget ej varit av samma intresse som i fråga om Kiruna. Länsstyrelsen anför vidare i anslutning till de meddelade sifferuppgifterna:

Av de 207 fastigheterna i Kiruna äro endast 40 uppförda före 1920, 13 fastigheter ha förvärvats före 1920 och likaledes 13 efter 1931. Det stora flertalet eller 180 (rörande en fastighet saknas uppgift om förvärvsår) har sålunda kommit i vederbörandes ägo under perioden 1921—1931. Jämföras beträffande Kiruna taxeringsvärdena med förvärvskostnaderna, befinnes, att dessa kostnader i fråga om de köpta fastigheterna stämma rätt väl med de nuvarande taxeringsvärdena. De utgöra sålunda för den ena gruppen 102 procent och för den andra 106 procent av ifrågavarande taxeringsvärden. I de fall åter, då deklaranterna själva uppfört sina fastigheter, överstiga förvärvskostnaderna väsentligt de nuvarande taxeringsvärdena och utgöra tämligen noga 144 procent av dessa för båda grupperna. Detta beror av allt att döma mera på att byggnadskostnaderna varit höga, än därpå att taxeringsvärdena i allmänhet skulle vara anmärkningsvärt låga. — För samtliga deklARATIONER från Kiruna uppgå taxeringsvärdena till 81 procent av förvärvskostnaderna, vilket knappast kan betecknas såsom särskilt lågt, jämfört med förhållandena på åtskilliga andra orter. — Någon exakt beräkning av medeltalet för byggnadskostnaden per rumsenhet har ej uppgjorts, enär en sådan på grund av det mycket varierande materialet skulle vara av mindre värde; många fastigheter sakna sålunda, utom centralvärme, även vatten och avlopp. Vid genomgång av ett 30-tal deklARATIONER, vilka ansetts vara av intresse ur understödssynpunkt, har emellertid byggnadskostnaden i allmänhet funnits ligga omkring 3,500 kronor per rumsenhet för byggen från 1920-talet, men i åtskilliga fall går den upp till över 4,000 kronor, någon gång till över 5,000 kronor, vilket måste anses för mycket för hus av denna beskaffenhet. För fastigheter utan värme, vatten och avlopp förekomma byggnadskostnader på 3,000 kronor per rumsenhet, vilket även det är högt. Till jämförelse må nämnas, att en entreprenör i Luleå för närvarande offererar 2,500 kronor per rumsenhet med »normal» utrustning (inklusive värme) och en annan 3,300—3,500 kronor med alla moderna bekvämligheter (badrum, sopnedkast etc.). — De höga byggnadskostnaderna kunna då tänkas svara mot de höga hyrorna i dessa hus. Medelhyran per rumsenhet och år var, värmekostnaden frändragen, enligt 1928 års hyresräkning i Kiruna 259 kronor. Kapitaliseras detta belopp efter 11 procent — 4 procent omkostnader utom värme och 7 procent netto, vilken sistnämnda siffra ej torde vara för hög i betraktande av att

exempelvis hypoteksföreningarna kapitalisera efter 6 procent och bostadskreditföreningarna efter 7 procent av nettot på trähus, varom ju här är fråga — erhålles en tillåten »ekonomisk byggnadskostnad» av 2,350 kronor. Emellertid ingå i det hyresmaterial, varur medelhyran beräknats, så många hus av äldre årgång med lägre hyror, att en beräkning för enbart nyare hus blir nödvändig. För sådant ändamål ha ur nyss omnämnda 30 deklarationer sammanställts uppgifter rörande 21 hus — de största och äldre ha därvid icke medtagits — och för dessa befanns det, att byggnadskostnaden uppgick till 403,000 kronor, avkastningsvärdet till 395,000 kronor och taxeringsvärdet till 256,000 kronor. Det visade sig alltså, att byggnadskostnaderna för dessa fastigheter i genomsnitt förräntades av de vid byggnadstiden rådande hyror; för enstaka fastigheter kan förhållandet tydligen ha varit ett annat. — Totala beloppet av nuvarande taxeringsvärden å samtliga i deklarationerna avsedda fastigheter i Kiruna, 3,229,900 kronor, bör sammanställas med hela taxeringsvärdet för skattepliktiga fastigheter i Kiruna år 1934, 18 1/2 miljoner kronor. Det förra talet utgör 17.5 procent av det senare. — Lånebeloppen i hypoteksföreningen uppgå för dem, som befara exekutiva åtgärder, till 38 procent av inteckningslånen överhuvud samt till 17 procent av totala skuldbeloppet. För de övriga utgöra motsvarande tal 33 respektive 13 procent.

Vad angår Malmberget äro av de 107 i deklarationerna avsedda fastigheterna 70 uppförda före 1920, vilket motsvarar 65 procent (för Kiruna var det däremot svarande procenttalet 19.3). De nuvarande taxeringsvärdena äro jämförelsevis höga. De uppgå sålunda enligt tabellen till 111 procent av förvärvskostnaderna. Vid en beräkning, omfattande 41 fastigheter för vilka i förevarande avseende lämnats tillräckligt fullständiga uppgifter, befanns, att taxeringsvärdet vid förvärvet i genomsnitt utgjorde 132 procent av avkastningsvärdet. — Totala taxeringsvärdet för ifrågakvarande 107 fastigheter, 1,512,000 kronor, motsvarar 23 procent av taxeringsvärdet å samtliga fastigheter 1934, utgörande omkring 6 1/2 miljoner kronor.

Länsstyrelsen omnämner härpå, hurusom vederbörande i deklara-tionsuppgifterna fått ange dels det kapital, de anse sig ha nedlagt i fastigheterna, dels de lånebelopp, varmed de skulle anse sig hjälpta. Angående utredningen i dessa hänseenden hänvisar länsstyrelsen till följande uppställning.

	Eget kapital		Begärt lånebelopp
	Beräknat	Uppgivet	
<i>Kiruna:</i>			
Sökande som byggt, befara exekutiva åtgärder . . .	199,634	194,221	118,760
» » köpt, » » » . . .	2,461	256,659	245,043
» » byggt, befara ej exekutiva åtgärder .	374,898	401,601	175,874
» » köpt, » » » . . .	106,548	211,491	118,398
Summa	683,541	1,063,972	658,075
<i>Malmberget:</i>			
Sökande, som befara exekutiva åtgärder	41,567	223,028	157,115
» » ej befara exekutiva åtgärder	49,682	351,990	186,877
Summa	91,249	575,018	343,992

Till förklaring rörande posterna under rubriken »Eget kapital» anför länsstyrelsen:

Svaren på frågan om storleken av nedlagt eget kapital ha ej varit nämnvärt upplysande. Många ha sålunda blott uppgivit det belopp, som funnits tillgängligt vid köp eller bygge, utan att taga hänsyn till senare amorteringar. Andra åter ha som kapitalplacering räknat gäldande av räntor, kostnader för reparationer o. s. v. Länsstyrelsen har därför såsom beräknat eget kapital upptagit skillnaden mellan de uppgivna kostnaderna för fastigheternas förvärvande och den totala summan av fastighetsägarnas skulder. Invändningar kunna väl resas mot metoden, men det på sådant sätt erhållna värdet torde dock vara någorlunda riktigt i det övervägande antalet fall. Om en person vid ett fastighetsförvärv väl erlägger en del av köpesumman kontant och sålunda då insätter ett visst »eget kapital» i fastighetsaffären men därefter på grund av ekonomiska svårigheter eller andra orsaker ytterligare belånar fastigheten och förbrukar de erhållna medlen till andra ändamål, minskas självfallet hans i fastigheten nedlagda kapital med det förbrukade beloppet. Många av deklaranterna synas ej ha insett detta, och härav förklaras den stora skillnaden mellan de båda ifrågavarande kolumnerna. Särskilt framträder skillnaden i fråga om dem, som köpt fastigheter i Kiruna, samt för båda grupperna i MalMBERGET. Detta tyder möjligen på, att de ekonomiska svårigheterna varit större för dessa grupper än för de övriga. Många andra omständigheter visa ju även hän på, att de ekonomiska förhållandena i MalMBERGET gestalta sig annorlunda än i Kiruna.

Härefter ingår länsstyrelsen närmare på frågan om *arten och omfattningen av en hjälpaktion* samt anför därutinnan:

Då de svårigheter, fastighetsägarna haft och ha att kämpa med, icke såvitt man kan beräkna på flera år kunna övervinnas, torde den lånehjälp, som möjligen kan anses påkallad, böra sträcka sig över ett flertal år. Vid en av länsstyrelsen företagen överslagsberäkning av medelsbehovet för en sådan stödaktion har antagits, att lånebeloppet per understödd fastighetsägare uppgår till summan av följande poster, nämligen

eventuellt förfallen annuitet i hypoteksföreningen,
eventuellt förfallen ränta å in-teckningslån hos annan bank,
de tre närmaste årens annuiteter i hypoteksföreningen, och
samma års räntor på övriga lån mot säkerhet av in-teckning.

Vid fall av mindre hjälpbehov torde dock det på angivet sätt beräknade lånebeloppet kunna minskas, förslagsvis till två tredjedelar eller hälften.

Förslaget att anordna hjälpaktionen på nu antytt sätt förutsätter dock, att i allt fall ej väsentlig avmatning inträder i den tendens till förbättrat konjunkturläge, som under senare tid kommit till synes.

För att erhålla en uppfattning om till vilket belopp kostnaderna för en stödaktion under angivna förutsättningar komme att stiga, har länsstyrelsen genomgått samtliga deklARATIONER och preliminärt beräknat de summor, som borde tilldelas de olika sökandena. Därvid har hänsyn tagits, förutom till deklARATIONSUPPGIFTERNA, även till uppgifter rörande sökandenas ekonomiska och personliga förhållanden, inhämtade från en kommitté i vardera municipalsamhället.

De principer, i enlighet med vilka länsstyrelsen vid beräkningen verkställt urvalet av understödsfallen, kunna angivas sålunda:

1) Då det antagits, att hjälpen är avsedd att bereda vederbörande möjlighet att efter understöd tidens utgång »stå på egna ben», ha uteslutits fall, där detta icke kunnat antagas bliva förhållandet, däribland i första hand naturligen mer eller mindre utpräglade fattigvårds- och konkursfall (aktuella eller sannolikt blivande).

2) Sökande med mindre väl vitsordad allmän personlig skötsamhet ha ej heller ansetts böra ifrågakomma till erhållande av lån.

3) Fastigheter, som icke kunna anses såsom egna hem, ha uteslutits, när de ansetts falla utom ramen för ifrågavarande hjälpverksamhet. Som maximumbelopp för taxeringsvärdet har satts 30,000 kronor.

4) Då med den föreslagna aktionen avses att förhindra tvångsförsäljningar, ha sådana fall uteslutits, där egentlig risk därför ej ansetts föreligga. Detta har bland annat varit fallet i fråga om det ej ringa antal fastigheter, vari gruvbolaget haft det huvudsakliga lånet. Hit höra naturligen också de visserligen ganska fåtaliga fall, där sökandens ekonomiska situation överhuvud synes vara jämförelsevis tillfredsställande.

5) Pensionärer ha i allmänhet måst uteslutas. Otänkbart läser emellertid ej vara, att vid en blivande definitiv prövning särskilda omständigheter finnas motivera beslut i annan riktning.

6) Lån har vidare ansetts böra beviljas blott där fastigheten lämnar avkastning av sådan storlek, att de direkta utgifterna för densamma, inklusive räntor å in-teckningslånen, därav täckas, eventuellt med något mindre tillskott ur sökandens lön för den händelse denna anses vara tillräcklig härför.

7) Något mildare bedömningsregler ha tillämpats beträffande sökande med stora familjer, enär ur social synpunkt måste anses önskligt att åt dessa bevara det egna hemmet.

Rörande *kostnaderna för en stödåtgärd av föreslagen art* säger sig länsstyrelsen, förutsatt att nyss omförmälda riktlinjer skulle bli gällande, ha kommit till det preliminära resultatet, att i första hand skulle till erhållande av stödlån ifrågakomma i Kiruna 20 à 25 fastighetsägare med ett sammanlagt lånebelopp av omkring 50,000 kronor och i Malmberget 25 à 30 fastighetsägare med ett lånebelopp av tillhoppa 45,000 kronor. Emellertid anför länsstyrelsen ytterligare:

Tydligt är det ingalunda omöjligt, att en kommande, mera ingående prövning kan giva ett från den preliminära beräkningen tämligen avsevärt avvikande resultat. Vid en något liberalare bedömning av låneframställningarna springer ock sammanlagda beloppet snabbt i höjden. Att märka är även, att i tiden, intill dess en definitiv prövning kan äga rum, förändringar kunna inträffa med avseende på sökandenas ekonomi, vilka motivera ändringar i förslaget. Även om det kostnadsbelopp, vari den företagna överslagsberäkningen sålunda resulterat, måhända är hållet i underkant, och därför ett för utlåning avsett blivande anslagsbelopp för säkerhets skull torde böra sättas ej oväsentligt högre, förslagsvis till en med åtminstone 25 procent förhöjd summa, läser vara klart, att den begärda hjälpaktionens omfattning knappast behöver bli av alltför avskräckande storleksordning. Sedd ur en annan synpunkt, kan utredningen även sägas giva tydligt vid handen, att av vederbörande sökande i ärendet framställda anspråk på det allmänna genomsnittligt sett varit orimligt högt uppdrivna.

Formen för den föreslagna lånehjälpen. Länsstyrelsen berör härefter frågan om den lämpligaste formen för den föreslagna lånehjälpen och anför därutinnan:

Stödkrediten vilken, på sätt angivits, förutsättes skola avse, bland annat, vissa under de tre närmaste åren förfallande annuiteter och räntor, torde lämpligen böra vara räntefri under nämnda tid — men knappast längre — samt amorteras under en därefter följande period om förslagsvis 10 år. Än-

damåsenligt torde väl vara, att lånemedlen distribueras antingen under länsstyrelsens överinseende av särskilda å de båda orterna inrättade lånenämnder eller ock av länsstyrelsen själv med biträde av rådgivande lokala nämnder. Länsstyrelsen föreslår, att för verksamheten meddelas närmare direktiv i huvudsaklig överensstämmelse med de principer, som av länsstyrelsen tillämpats vid det förberedande urvalet bland deklaranterna. Medlen torde i allmänhet böra, allt efter det respektive gäldbelopp förfalla till betalning, av lånenämnden eller länsstyrelsen utbetalas direkt till vederbörande långivare. Vad angår den betydande del av statskrediten, som är avsedd till täckning av förfallna och förfallande annuiteter till hypoteksföreningen, läser kunna ifrågasättas, huruvida icke dessa medel lämpligen borde utlämnas i form av ett direkt till föreningen ställt lån. Härigenom erhöles föreningen möjlighet att reglera sitt mellanhavande med hypotekskassan, samtidigt som hypotekslåntagarna komme i åtnjutande av ett slags specialmoratorium på tre år. Enär vid den ifrågasatta anordningen hypoteksföreningens fordringar hos låntagarna ej minskades genom kreditgivningen, uppkomme å de av låntagarna hos föreningen belånade in-teckningarna inga nya överhypotek av den art låntagarna redan kunna ha pantförskrivit till annan långivare. Det skulle därför sannolikt bliva möjligt ordna så, att staten för sitt lån till hypoteksföreningen komme i åtnjutande av säkerhet i vissa delar av ifrågavarande in-teckningar. — Räntebetalningar till sådana långivare, som inneha överhypotek i hos hypoteksföreningen partiellt belånade in-teckningar, förutsät-tas regelmässigt ej böra ske med mindre överhypoteket i motsvarande om-fattning avstås åt staten. Överhuvud torde i de olika fallen alla möjligheter att förskaffa det allmänna någorlunda nöjaktig säkerhet för lånen böra till-varatagas. Säkerhetssynpunkten läser å andra sidan ej böra alltför hårt understrykas, därest man skall ha någon utsikt att vinna syftet med hjäl-p-aktionen; man får nöja sig med den säkerhet, som i varje särskilt fall över-huvud går att åstadkomma. — Ett annat tänkbart sätt att organisera en stats-hjälp åt beträngda fastighetsägare å berörda orter vore, att dessa temporärt underställdes administration genom ett för ändamålet särskilt bildat förvalt-ningsföretag med erforderlig statskredit och betryggande statlig representa-tion i ledningen. — Slutligen framhålles, att huru frågan om stödkreditgiv-ningens former än må lösas, möjlighet bör hållas öppen för det allmänna att, därest i visst fall anledning därtill skulle yppas under treårstidens lopp, ome-delbart låta inhibera ytterligare utbetalning av lånemedel.

Särskilda åtgärder beträffande Malmberget. Beträffande Malmberget för-ordrar länsstyrelsen slutligen vissa ytterligare åtgärder. I utlåtandet anfö-res därom följande:

Med hänsyn till det delvis underhålliga bostadsbeståndet i Malmberget samt förhållandena å hyresmarknaden därstädes anser sig länsstyrelsen — i anslutning till förslag, som vid ett av länsstyrelsen i oktober 1935 i Malm-berget hållet sammanträde framställt därom, att det allmänna skulle för-hyra eller på annat sätt undandraga hyresmarknaden vissa rum — böra i fråga om nämnda samhälle föreslå en parallellaktion, avseende temporär el-ler helst definitiv utslagning ur bostadsmarknaden av ett lämpligt antal av de sämsta lägenheterna. Härigenom skulle vinnas ej blott en i och för sig socialt högeligen önskvärd sanering av samhällets äldre bostadskvarter utan även en viss återställelse av den rubbade jämvikten mellan tillgång och efter-frågan å bostadslägenheter i orten och härmed också ekonomiskt stöd åt fastighetsägarna. För vinnande av ökad effekt i hyresregleringshänseende för-utsättes härvid en viss samverkan mellan det allmännas organ och ledningen

för gruvbolaget; enligt vad länsstyrelsen tror sig förstå, skulle från bolagets sida ej möta hinder mot ett dylikt samgående. Länsstyrelsen har ej varit i tillfälle att företaga ens en approximativ beräkning av kostnaderna för den sålunda förordade saneringsaktionen. Dock torde med tämligen hög grad av sannolikhet kunna antagas, att man redan med ett jämförelsevis blygsamt belopp, förslagsvis 50,000 kronor, skulle kunna uppnå ej oväsentliga resultat, blott anslaget utnyttjades på fullt ändamålsenligt sätt.

Yttranden över länsstyrelsens förslag m. m.

I sedermera inkomna skrifter ha Kiruna fastighetsägareförening och Malmbergets fastighetsägareförening framställt vissa erinringar i anledning av länsstyrelsens utlåtande. Sålunda framhålles, att åtskilliga fastighetsägare i vartdera samhället äro gemensamt engagerade genom borgensförbindelser och att särskilt med hänsyn härtill den föreslagna låneaktionen bör givas större omfattning än länsstyrelsen ansett erforderligt. En uppmjukning av de av länsstyrelsen förordade grunderna för bedömning av understödsfallen förklaras vara påkallad, särskilt såvitt angår pensionärer och av länsstyrelsen föreslagen begränsning med avseende å fastighets taxeringsvärde. Malmbergets fastighetsägareförening hemställer för sin del, under tillstyrkande av den av länsstyrelsen förordade parallellaktionen beträffande Malmberget, att ett belopp av 150,000 kronor måtte ställas till förfogande för lån åt fastighetsägare i nämnda samhälle samt att utlämnat lån måtte vara räntefritt under de tre första åren och därefter löpa med lägsta möjliga ränta och amortering så länge inskränkningarna i gruvdriften fortbestå.

I ärendet ha härpå avgivits utlåtanden av styrelsen för hypotekskassan den 10 januari, av gruvbolaget den 17 februari samt av statskontoret den 19 februari 1936. Aktiebolaget Svenska handelsbanken, som haft tillfälle taga del av länsstyrelsens utredning, har därjämte under hand meddelat vissa upplysningar i ärendet.

Styrelsen för hypotekskassan anför:

Styrelsen finner den verkställda utredningen giva vid handen, att en hjälpsaktion är synnerligen önskvärd samt att en sådan aktion för att vara till gagn bör erhålla minst den omfattning, som föreslagits av länsstyrelsen. Vad särskilt beträffar formen för lånehjälpen vill styrelsen med anledning av de synpunkter, som framhållits av länsstyrelsen, endast anmärka, att styrelsen anser långivning direkt till hypoteksföreningen icke böra ifrågakomma, enär stödlån av ifrågavarande art under förhandenvarande förhållanden icke synas böra tillerkännas annan än vederbörande fastighetsägare. Däremot finner styrelsen, att i enlighet med vad länsstyrelsen föreslagit lånemedlen i allmänhet böra av länsstyrelsen eller under dess inseeende ställd länenämnd utbetalas direkt till vederbörande långivare. Det av länsstyrelsen framlagda förslaget om en parallellaktion för vinnande av bättre förhållanden på hyresmarknaden inom Malmberget synes styrelsen vara värt beaktande.

Gruvbolaget anför:

Först och främst vill bolaget vitsorda, att fastighetsägarna i de båda samhällena under de senaste åren varit utsatta för mycket starka ekonomiska

påfrestningar till följd av den rådande krisens verkningar, vilka som bekant i alldeles särskilt hög grad gått ut över bolagets rörelse. Att en hel del av fastighetsägarna därigenom råkat i ett mycket betryckt ekonomiskt läge är otvivelaktigt.

Bolaget har också för egen del haft en betydande känning av det försämrade läget på fastighets- och hyresmarknaden. En följd av detsamma har varit, att antalet outhyrda rum i bolaget tillhöriga bostadsfastigheter har stigit till icke mindre än 178 i Kiruna och 220 i Malmberget. Dessa siffror motsvara 9.2 respektive 12.3 procent av hela rumsbeståndet i bolagets bostadshus i de båda samhällena. Med stöd av i hithörande avseende förekommande uppgifter i länsstyrelsens utlåtande läser det kunna göras gällande, att procentalet outhyrda lägenheter är väsentligt större för bolagets ifrågavarande fastigheter än för motsvarande fastigheter i privat ägo. Detta har sin grund i att bolaget under rådande förhållanden icke velat driva en skärpt konkurrens med de privata fastighetsägarna och, i synnerhet vad Malmberget beträffar, funnit lämpligt att helt och hållet draga bort från hyresmarknaden bolagets minst ändamålsenliga och mest avsidens liggande arbetarbo-städer. Bolaget har således härigenom redan i viss mån lämnat sin medverkan till en sådan särskild saneringsaktion, som av länsstyrelsen i fråga om Malmberget föreslagits.

Även såsom innehavare av lån i egnahemsfastigheter har bolaget helt naturligt kommit att beröras av svårigheterna på det ifrågavarande området. Bolaget har alltsedan början av år 1931 medgivit sådana låntagare, som där-om gjort framställning, frihet tillsvidare från skyldigheten att erlægga avtalsenliga amorteringar. Kravet på lånens förräntning har bolaget däremot i princip upprätthållit, men icke funnit sig kunna i praktiken helt genomföra. Den 31 december 1935 uppgick bolagets sammanlagda fordran på grund av lämnade fastighetslån till 1,220,290 kronor 27 öre. Härav utgjorde 358,345 kronor 94 öre förfallna men icke guldna amorteringar och 15,337 kronor 74 öre förfallna men icke guldna räntor. Av bolagets ifrågavarande fordringar äro således icke mindre än cirka 30 procent nödlidande. Enligt i de remitterade handlingarna förekommande uppgifter från hypoteksföreningen uppgår motsvarande siffra för dess vidkommande endast till knappt 4 procent.

Vad angår arbetsförhållandena vid bolagets gruvor har, efter det att länsstyrelsens utredning i ärendet gjordes, arbetstiden i Kiruna från och med ingången av år 1936 på grund av ökad malmbrytning höjts från 4 till 5 dagar i veckan.

Med hänsyn till den partsställning bolaget måste anses intaga i saken finner sig bolaget icke böra göra något som helst uttalande om själva principfrågan angående önskvärdheten och lämpligheten av att stödåtgärder av ifrågasatt slag från statens sida vidtagas. Skulle emellertid statlig hjälp principiellt finnas vara på sin plats, synes det bolaget icke föreligga något bärande skäl för att från dylik hjälp utesluta sådana fastighetsägare, som huvudsakligen äro gäldenärer till bolaget. Att, såsom det i länsstyrelsens utlåtande säges, risk för exekutiva åtgärder från bolagets sida icke torde föreligga, bör väl icke rimligen föranleda en ofördelaktigare behandling av ifrågavarande fastighetsägare än av sådana, som ha sina lån placerade hos andra långgivare.

I de remitterade handlingarna förekomma, såvitt angår Kiruna, en del uttalanden, som synas vilja på bolaget lägga ett visst ansvar för de ifrågavarande svårigheterna på den grund, att bolaget tidigare skulle ha drivit propaganda för en utökning av den privata byggnadsverksamheten. Med anledning härav anser sig bolaget böra lämna följande upplysningar. Allt-ifrån bolagets första tid hyste arbetarna ett mycket stort intresse för ord-

andet av egna bostäder och övade stark påtryckning på bolaget att medverka härtill genom beviljandet av egnahemslån på fördelaktiga villkor. För att tillmötesgå arbetarnas önskningar i detta avseende gick bolaget redan år 1909 med på att utlämna dylika lån mot $4\frac{1}{2}$ procent ränta och med en amorteringstid av 15 år. Med hänsyn särskilt till byggnadskostnadernas kraftiga stegring under åren närmast efter världskriget fann sig bolaget från och med år 1922 böra bringa arbetarna av dem önskad ytterligare hjälp i deras egnahemssträvanden genom att lämna räntefria s. k. byggnadsbidrag med 500 kronor per eldstad, dock högst 2,000 kronor per fastighet, vilka byggnadsbidrag skulle helt och hållet avskrivas efter 15 år, därest vederbörande fastighet hela tiden tillhört hos bolaget anställd person. Under de gångna åren har bolaget lämnat dylika bidrag till ett sammanlagt belopp av 354,340 kronor, vilket belopp icke till någon del är inräknat i den förenämnda resterande lånesumman å 1,220,290 kronor 27 öre.

Att uppmuntra och stödja arbetarnas egnahemssträvanden har hittills alltid betraktats såsom mycket förtjänstfullt. Hade bolaget underlåtit att så göra, skulle bolaget utan tvivel ha gjorts till föremål för starkt klander för bristande förståelse för sina sociala förpliktelser. Och det klandret hade i varje fall varit mindre överdriftigt än den kritik, som kommit till synes i de nu ifrågavarande uttalandena.

Av de lämnade uppgifterna angående storleken av bolagets eftersatta amorterings- och räntefordringar ävensom av det lämnade vitsordet, att någon risk för exekutiva åtgärder från bolagets sida icke lär föreligga, framgår i vilken mån bolaget funnit det påkallat och riktigt att vara sådana fastighetsägare, som med bolagets bistånd förskaffat sig egna hem, behjälpliga att med bibehållen äganderätt till sina fastigheter komma igenom den rådande krisen. Att, såsom i länsstyrelsens utlåtande göres, ifrågasätta, huruvida bolaget icke borde vara närmast till hands att träda hjälpande emellan även beträffande andra fastighetsägare, till och med sådana som icke ens vore anställda i bolagets tjänst, för vilket ändamål en särskild fondbildning under »de goda åren» förmenas ha varit på sin plats, synes vara att gå väl långt. För övrigt vill bolaget påpeka, att fondbildning utöver den lagenliga reservfonden varit omöjliggjord genom bestämmelserna i 1927 års statsavtal om total utdelning av all förefintlig nettovinst. Att åter under »de dåliga åren» belasta rörelsen med uppoffringar av det ena eller andra slaget är på grund av statsavtalens konstruktion praktiskt taget liktydigt med välgörenhet enbart på det privata aktieintressets bekostnad, under det att royaltyn till staten samtidigt obesuren utgår eller upplöper för senare likvidering. Endast under de senaste krisåren har staten på så sätt redan uppburit cirka 17 miljoner kronor och förvärvat sig en företrädesrätt till ytterligare cirka 8 miljoner kronor, vilka belopp icke motsvaras av någon som helst gottgörelse till det privata aktieintresset.

Aktiebolaget Svenska handelsbanken upplyser:

För bankens fastighetsbelåning i Kiruna och Malmberget utgöres säkerheten i flertalet fall av inteckningar med sämre förmånsrätt än de hos hypoteksföreningen belånade. Som regel är emellertid denna säkerhet förstärkt med borgen. Lånen ha hittills skötts tillfredsställande i det att praktiskt taget inga ränterestantier föreligga; i vissa fall har banken dock fått nöja sig med ränta efter en lägre räntesats än den eljest gällande. Låntagarna ha i många fall haft att brottas med mycket stora svårigheter men ha synbarligen velat anstränga sig till det yttersta icke minst för att undvika krav mot borgesmännen. I den situation, som föreligger för bankens del, har anledning saknats att överväga exekutiva åtgärder. Banken är emellertid

övertygad om, att vid exekutiv auktion på ett större antal fastigheter rimliga pris icke skulle kunna utvinnas. Speciellt gäller detta Malmberget, som lider mest av de dåliga malmkonjunkturerna.

Statskontoret uttalar:

Enligt vad den förebragta utredningen och i övrigt kända förhållanden giva vid handen, ha åtskilliga egnahemsägare i Kiruna och Malmberget under de senast gångna åren haft att kämpa med betydande ekonomiska svårigheter, ytterst förorsakade av de tryckta konjunkturerna inom järnmalmsexporten och den därav föranledda inkränkningen av brytningen vid de norrbottniska gruvfälten. Att under sådana omständigheter situationen på många håll varit och alltjämt är bekymmersam skall icke bestridas. Här emot må emellertid under hänvisning till syftet med den gjorda framställningen erinras om att, såvitt den verkställda utredningen visar, exekutiva auktioner eller fastighetsrealisationer i övrigt hittills knappast förekommit i nämnvärd omfattning, samt att stöd näppeligen finnes för påståendet, att åtgärder för framkallande i större skala av dylika tvångsförsäljningar av in-tecknade fastigheter äro nära förestående eller överhuvud taget att be-fara.¹ Tvärtom synes det framgå, att vederbörande kreditgivare — i första hand gruvbolaget samt stadshypoteksföreningen och Svenska handelsban-ken — sökt göra vad på dem kan ankomma för att undvika en fastighets-kris. Därvid torde de för övrigt ha handlat ej blott i fastighetsägarnas utan — i betraktande av förhållandena på fastighetsmarknaden inom de båda ifrågasvarande samhällena — jämväl i eget intresse.

Då läget är sådant, kan statskontoret ej finna tillräckliga skäl föreligga för startande av den nya form av statlig hjälpverksamhet, som här före-slagits. Länsstyrelsen har pekat på de principiella betänkligheter, som möta mot att det allmänna på det extraordinära sätt, som ifrågasatts, skulle läm-na ekonomiskt bistånd åt en speciell kategori medborgare. Statskontoret delar dessa betänkligheter och måste med hänsyn till konsekvenserna för andra likartade fall, som nu och framdeles kunna inträffa, tillmäta dem avgörande betydelse.

Under de senaste månaderna har en glädjande ljusning inträtt i arbets-förhållandena vid de norrbottniska gruvorna, vilket bland annat tagit sig uttryck däri, att arbetstiden i Kiruna, som tidigare varit nere så lågt som i endast 2 1/2 dagar per vecka, numera utökats till 5 dagar. Att detta måst medföra en väsentlig förbättring i det allmänna läget ligger utan vidare i öppen dag. Det synes vid sådant förhållande vara all anledning antaga, att de föreliggande svårigheterna i fortsättningen liksom hittills skola kunna i gemensamt intresse lösas genom välvilligt hänsynstagande från vederböran-de kreditgivares sida, utan att statens mellankomst behöver påkallas.

På grund av vad sålunda anförts får statskontoret för sin del avstyrka, att i förevarande fall åtgärder från statens sida vidtagas av den art, som i ärendet ifrågasatts.

Av den föregående redogörelsen torde med tydlighet framgå, att åtskilliga fastighetsägare i Kiruna och Malmberget drabbats av allvarliga ekonomiska bekymmer i samband med inskränkningarna i driften vid Norrbottens gruv-fält. Ifrågasvarande fastighetsägare, vilka i flertalet fall äro anställda inom

*Departements-
chefen.*

¹ I anledning av detta uttalande må anmärkas, att, enligt uppgift från hypoteksföreningen, lagsökningsåtgärder på grund av utebliven inbetalning av annuiteter av föreningen vidtagits i tre fall under åren 1933 och 1934, därvid föreningen nödgats inropa en av de å exekutiv auk-tion försälda fastigheterna.

gruvindustrin men därjämte kunnat bereda sig inkomst jämväl genom uthyrning av rum eller lägenheter, ha under de senaste åren fått vidkännas en väsentlig minskning i arbetsförtjänsten. Samtidigt har en stark försämring i förhållandena på hyresmarknaden gjort sig märkbar; i många fall ha rum och lägenheter stått outhyrda under längre eller kortare tid, och där uthyrning alltjämt kunnat ske ha hyrorna betydligt understigit vad som förut kunnat påräknas. Under dessa omständigheter har för mången uppstått svårighet att fullgöra tidigare ingångna låneförbindelser. Särskilt beträffande de talrikt förekommande fastighetslånen hos Luossavaara-Kiirunavaara aktiebolag samt Kiruna, Gällivare och Malmbergets stadshypoteksförening ha efterhand betydande restantier uppkommit. Såvitt bolaget angår uppgingo dessa restantier den 31 december 1935 till över 370,000 kronor, och hypoteksföreningens motsvarande fordringar belöpte sig enligt en från föreningen erhållen uppgift vid samma tid till omkring 137,000 kronor. Ett stort antal fastighetsägare ha vidare sina fastigheter belånade hos aktiebolaget Svenska handelsbanken. Att dessa lån — för vilka i regel såsom säkerhet lämnats även borgen — hittills kunnat skötas tillfredsställande, lärer såsom banken antytt ha berott närmast därpå, att låntagarna velat anstränga sig till det yttersta för att undvika krav mot borgesmännen.

Enligt vad länsstyrelsen anfört torde hypoteksföreningen i nuvarande läge icke utlämna några nya lån, och ej heller från annan långivare lärer lån enbart mot in-teckningssäkerhet stå att erhålla. Risk för exekutiva åtgärder torde, på sätt utredningen giver vid handen, icke föreligga från gruvbolagets sida. Ej heller Svenska handelsbanken har för närvarande haft anledning överväga dylika åtgärder. Ovisst torde däremot vara i vad mån hypoteksföreningen även i fortsättningen skall anse sig kunna underlåta att tvångsvis söka indriva sina utestående fordringar. Föreningen har visserligen hittills endast i ett fåtal fall påkallat exekutiva åtgärder, men vederbörande fastighetsägare lära i stor utsträckning ha anmanats fullgöra sin betalningsskyldighet gentemot föreningen vid äventyr att lagsökningsåtgärder eljest komme att vidtagas. Av länsstyrelsens utlåtande framgår ock, att en tvångsrealisation av fastigheter i större skala icke kan anses utesluten.

Den situation, som sålunda uppkommit, synes kräva, att möjligheten och lämpligheten av särskilda åtgärder till beredande av hjälp åt de mest beträngda fastighetsägarna nu allvarligt tagas under övervägande. Av vad gruvbolaget anfört framgår i vilken mån bolaget funnit sig kunna bidra till lindrande av fastighetsägarnas svårigheter. Även om, såsom de i ärendet hörda ämbetsverken anfört, principiella betänkligheter skulle kunna hysas mot åtgärder från statens sida av den art, här ifrågasatts, har jag dock — med hänsyn till den särställning omförmälda, av gruvbolagets verksamhet helt beroende samhällen intaga — ansett dessa betänkligheter icke böra tillmätas avgörande betydelse, i synnerhet om hjälpaktionen begränsas i huvudsak enligt länsstyrelsens förslag. Jag är sålunda beredd tillstyrka, att staten i nu förevarande syfte lämnar erforderlig medverkan. Länsstyrelsen har anvisat vissa riktlinjer för anordnande av en dylik hjälpaktion. Jag vill i sådant hän-

seende förorda förslaget, att ett lämpligt anslagsbelopp ställes till förfogande för utlämnande av lån i huvudsaklig överensstämmelse med vad länsstyrelsen angivit. Vad åter angår den av länsstyrelsen för Malmbergets vidkommande ifrågasatta parallellaktionen, avseende utslagning ur hyresmarknaden av vissa lägenheter, synes utredningen knappast giva tillräckligt stöd för bedömandet av nyttan av en dylik aktion samt möjligheterna för densamma genomförande. Detta förslag torde följaktligen, i allt fall för närvarande, icke böra föranleda någon Kungl. Maj:ts åtgärd. Jag övergår nu till att närmare redogöra för huru den av mig tillstyrkta låneaktionen lämpligen bör anordnas.

Ifrågavarande lånehjälp torde, såsom länsstyrelsen förutsatt, böra vara avsedd endast för de fall, där allvarlig risk för exekutiva åtgärder kan anses föreligga. I väsentlig överensstämmelse med vad länsstyrelsen föreslagit anser jag vidare, att lånehjälpen för en var låneberättigad lämpligen bör omfattas dels förfallna oguldna annuiteter och räntor å lån mot säkerhet av inteckning, dels ock under åren 1936—1938 förfallande annuiteter och under samma år upplöpande räntor å dylika lån. I fall av mindre hjälpbehov torde det sålunda beräknade lånebeloppet böra efter omständigheterna ned sättas, exempelvis till två tredjedelar eller hälften.

Vidare finner jag det vara mest ändamålsenligt, att ifrågavarande låneverksamhet handhaves av länsstyrelsen med biträde av de rådgivande lokala nämnder, som länsstyrelsen för sådant ändamål kan finna erforderligt tillsätta. Några särskilda medel till bestridande av administrationskostnaderna torde icke behöva beräknas. Lånemedlen torde, allteftersom gäldbeloppen förfalla till betalning, böra av länsstyrelsen för låntagarens räkning utbetalas direkt till vederbörande långivare. När helst anledning därtill kan yppa sig, bör emellertid länsstyrelsen äga inhibera ytterligare utbetalning av lånemedel.

I fråga om de närmare villkoren för erhållande av lån torde i huvudsak böra lända till efterrättelse av länsstyrelsen i sådant hänseende i utlåntandet föreslagna grunder; undantag härutinnan torde dock få göras såtillvida, att lån icke ovillkorligen bör förvägras enbart på den grund att fastighetens taxeringsvärde överstiger 30,000 kronor eller att vederbörande lånesökande är att anse såsom pensionär.

Meddelat lån torde böra vara räntefritt intill utgången av år 1938; för tiden därefter torde böra gäldas ränta efter fyra procent om året. Från och med år 1939 bör å lånet årligen erläggas amortering, som jämte ränta å oguldet belopp utgöres genom en varje år lika stor annuitet, så beräknad, att lånet är återbetalat tio år efter amorteringens början.

Till säkerhet för lån bör, därest fastigheten icke är belånad till så högt belopp som motsvarar dess beräknade värde, pantförskrivnas inteckning i fastigheten intill nämnda värde. I den mån belånad inteckning genom statslånet frigöres, bör jämväl denna förskrivnas till säkerhet för lånet. I övrigt bör såsom villkor för lånets beviljande föreskrivas, att för lånet ställes av länsstyrelsen godkänd säkerhet. Länsstyrelsen synes dock böra medgivas rätt att helt eller delvis återgiva detta villkor, därest gäldenären saknar

möjlighet att lämna godtagbar säkerhet och omständigheterna äro sådana, att gäldenären ändock kan förväntas fullgöra sina med lånet förbundna förpliktelser.

Ansökan om erhållande av lån bör ställas till länsstyrelsen, som har att efter vederbörlig utredning bevilja lån i den mån tillgängligt anslag det medger. Länsstyrelsens beslut rörande låneansökan bör ofördröjligen tillställas gäldenären; klagan över länsstyrelsens beslut torde ej böra medgivas. Då lån beviljats synes det böra åligga gäldenären dels att utfärda skuldförbindelse, angivande förutom lånesumman gäldenärens åtaganden i fråga om lånets återbetalande jämte övriga lånevillkor, dels ock att i förekommande fall avlämna föreskriven säkerhet. Därest i enlighet med vad förut angivits länsstyrelsen finner sig böra inhibera vidare utbetalningar å lånet, torde motsvarande avskrivning böra ske å skuldförbindelsen. Förfallen ränta och amortering å statslånet torde för varje kalenderår före årets utgång böra av gäldenären inbetalas till länsstyrelsen.

På länsstyrelsen bör ankomma att tillse, att gäldenär fullgör sina skyldigheter i avseende å av länsstyrelsen beviljat lån. Därest gäldenären finnes genom oriktig uppgift ha föranlett lånets beviljande eller gäldenären visar försumlighet att erlægga föreskriven ränta eller amortering eller annorledes bryter mot sina åligganden enligt skuldförbindelsen eller när eljest sådana förhållanden inträffat, att gäldenären med hänsyn till det med lånet avsedda syftet uppenbarligen icke längre bör få tillgodonjuta lånet, bör länsstyrelsen äga uppsäga lånet till omedelbar betalning. Där uppsägning sålunda sker, torde, ändå att ränta eljest ej skolat utgå, å lånet böra gäldas ränta efter fyra procent om året från och med uppsägningsdagen. Finner länsstyrelsen i annat fall än förut omnämmts, att avskrivning på grund av utlämnat lån bör äga rum, torde frågan därom böra underställas Kungl. Maj:t.

Frågan i vilken utsträckning medel för nu berörda ändamål kunna bliva erforderliga undandraget sig ett säkert bedömande. Enligt länsstyrelsens beräkningar skulle i första hand erfordras ett belopp av omkring 95,000 kronor, vilken summa för säkerhets skull borde förhöjas med åtminstone 25 procent, eller således till i runt tal 120,000 kronor. Med hänsyn till av mig förordade jämkningar i de av länsstyrelsen föreslagna grunderna för prövning av låneansökningar synes en ytterligare förhöjning påkallad. Då det torde vara lämpligt, att de för utlåning avsedda medlen icke alltför snävt begränsas, anser jag det erforderliga beloppet böra uppskattas till 150,000 kronor. Enär fördelningen på olika år av kostnaderna för ifrågavarande hjälpkaktion icke nu kan tillförlitligt beräknas, vill jag vidare tillstyrka, att hela det belopp, vartill sagda kostnader sålunda uppskattats, upptages såsom reservationsanslag å riksstaten för nästa budgetår. Anslaget torde böra uppföras bland utgifter för kapitalökning under den bland statens utlåningsfonder upptagna fonden för låneunderstöd. Med hänsyn till de villkor, som avses skola gälla för ifrågavarande lån, torde anslaget böra utgå till ett belopp av 100,000 kronor av lånemedel och till återstående del av skattemedel. På Kungl. Maj:t torde få ankomma att i huvudsaklig överensstämmelse med av

mig angivna grunder meddela närmare föreskrifter rörande dispositionen av det föreslagna anslaget.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att, för utlämnande av låneunderstöd i huvudsaklig överensstämmelse med vad av mig i det föregående angivits, bland Utgifter för kapitalökning, under Statens utlåningsfonder, Fonden för låneunderstöd, till *Låneunderstöd åt vissa fastighetsägare i Kiruna och Malmberget* för budgetåret 1936/1937 anvisa ett *reservationsanslag* av 150,000 kronor, därav 100,000 kronor att utgå av lånemedel.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten, att proposition i ämnet av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar, skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:

Birger Brandt.
